

Adrian DOLGHI

CU PRIVIRE LA ACTUALITATEA ETNOLOGIEI SOVIETICITĂȚII ÎN REPUBLICA MOLDOVA*

<https://doi.org/10.52603/rec.2021.29.05>

Rezumat

Cu privire la actualitatea etnologiei sovieticității în Republica Moldova

Articolul elucidează constituirea unei noi direcții de cercetare etnologică în Republica Moldova – „Etnologia sovieticității”, care se referă la cercetarea „culturii sovietice” din perspectivă etnologică. Însuși termenul *sovieticitate* semnifică transformările dirijate ale tradiției și cultura sovietică creată de sistemul totalitar comunist în URSS. Totodată, în articol este reflectat și faptul că unii cercetători abordează cultura sovietică în calitate de o „cultură tradițională specifică”, întru susținerea salvagădării ei, așa cum se procedează față de toate *culturile tradiționale*. Iar alți cercetători apreciază cultura sovietică drept una represivă și exclusivistă, neautentică, creată pe principii ideologice utopice, false, menită să construiască o nouă comunitate socială, dar și una culturală. În opinia autorului, într-o societate democratică, cultura creată în totalitarism nu mai poate să supraviețuiască nefiind alimentată ideologic și nefiind impusă prin dictat. Cu toate acestea, elemente ale culturii sovietice mai sunt perpetuate până în prezent. Astfel, misiunea „etnologiei sovieticității” nu constă în conservarea unei culturi totalitare, ci în elucidarea transformărilor dirijate care au avut loc, a mecanismelor de influență asupra identității sociale și etnoculturale, a tradiției sovietice inventate, a vieții cotidiene etc., pentru a înțelege valorile autentice culturale din prezent, care pot să dezvolte individul și comunitățile bazându-se pe matricea culturală.

Cuvinte-cheie: etnologie, sovieticitate, cultură sovietică, Uniunea Sovietică, regim totalitar.

Резюме

Об актуальности «этнологии советскости» в Республике Молдова

Статья освещает образование нового направления этнологических исследований в Республике Молдова – „этнология советскости” которое относится к исследованиям «советской культуры» с этнологической точки зрения. Сам термин «советскость» означает *советская культурная идентичность* – контролируемое трансформирование традиции и советская культура, созданные тоталитарной коммунистической системой в СССР. В статье также отражается тот факт, что некоторые исследователи рассматривают советскую культуру как «специфическую традиционную культуру» в направлении ее консервирования, как и во всех традиционных культурах. Другие исследователи оценивают советскую культуру как репрессивную и *эксклюзивистическую*, неаутентичную, созданную на утопических идеологических принципах, предназначенную для создания нового социального и культурного сообщества.

По мнению автора, в демократическом обществе культура, созданная при тоталитаризме, больше не может выжить, не будучи идеологически подпитываемой и навязываемой диктатом. Тем не менее, элементы советской культуры встречаются до сих пор. А миссия «этнологии советскости» заключается не в сохранении тоталитарной культуры, а в выявлении направленных трансформаций, которые произошли, механизмов влияния на социальную и этнокультурную идентичность, изобретенную советскую традицию, повседневную жизнь и др., чтобы понять подлинные культурные ценности настоящего, которые могут развивать индивидуум и сообщества, опираясь на культурную матрицу.

Ключевые слова: этнология, советскость, советская культура, Советский Союз, тоталитарный режим.

Summary

On the topicality of the ethnology of Sovietness in the Republic of Moldova

The article elucidates the establishment of a new direction of ethnological research in the Republic of Moldova – “Ethnology of Sovietness”, which refers to the research of „Soviet culture” from an ethnological perspective. The very term *Sovietness* means the directed transformations of the Soviet tradition and culture created by the totalitarian communist system in the USSR. The article also reflects the fact that some researchers approach Soviet culture as a „specific traditional culture” and opt for safeguarding it, as is the case with all traditional cultures, while other researchers appreciate Soviet culture as repressive and exclusive, inauthentic, created on false utopian ideological principles, meant to build a new social and cultural community. In the author’s opinion, in a democratic society, the culture created in totalitarianism can no longer survive without being ideologically nurtured, and without being imposed by dictation. However, elements of Soviet culture are still perpetuated to this day. And, the mission of „Ethnology of Sovietness” is not to preserve a totalitarian culture, but to elucidate the guided transformations that have taken place, the mechanisms of influence on social and ethno-cultural identity, the invented Soviet tradition, everyday life, etc., in order to understand the authentic cultural values of today, which can develop the individual and communities based on the cultural matrix.

Key words: ethnology, Sovietness, Soviet culture, Soviet Union, totalitarian regime.

Regimul totalitar comunist a încetat să existe de trei decenii. Ne punem în mod firesc întrebarea, dacă în acești aproximativ treizeci de ani s-au mai menținut relațiile socioculturale, construite pe parcursul a 70 de

ani de Uniunea Sovietică, precum și modificările asupra identităților etnoculturale, promovate de conducerea sovietică? Referitor la problema respectivă este de remarcat observația cercetătoarei E. Zubkova, care afirmă următoarele: „*Sovieticitatea* nu s-a diluat în realitatea socială post-sovietică, amintind permanent de sine. Nivelul și calitatea vieții s-au schimbat radical, dar modelele de comportament, deprinderile, formatul de comunicare al multor oameni au rămas aceleași. Sociologii de la Centrul Levada, care au studiat mulți ani «omul sovietic» în aspect dinamic, au fost printre primii care au remarcat tendința respectivă. Autorii unui proiect, elaborat în anul 1988, pentru descrierea «unei culturi în declin», peste câteva decenii au fost nevoiți să recunoască că «natura» nu pleacă nicăieri. «Omul sovietic» se reproduce, chiar și în generațiile post-sovietice. El nu mai stă la cozi, nu aleargă după mărfuri deficitare și nu mai caută consolare la bucatărie cu prietenii, dar în multe privințe trăiește după parametrii *vieții sovietice*” (Zubkova 2019: 11). Parțial, am putea fi de acord cu afirmația citată, în condițiile în care și în Republica Moldova elementele culturii sovietice sunt atestate frecvent în societate, iar cu ocazia unor sărbători sau date jubiliare sunt reactualizate cu insistență.

Cultura materială și spirituală a „omului sovietic”, a reprezentat un fenomen specific, diferit de particularitățile culturilor tradiționale ale popoarelor cuprinse în URSS, deși unele elemente au fost împrumutate și adaptate din mediul tradițional.

În ultimele decenii, în atenția cercetătorilor din spațiul postsovietic, precum și de pe alte meridiane, a devenit actuală cercetarea vieții sociale, a vieții cotidiene, a societății sovietice în ansamblu, din perspectivă antropologică, etnologică. Înțelegând prin *sovieticitate* ansamblul particularităților socio-culturale ale omului sovietic, ale comunității umane care a trăit în societatea sovietică, cercetătorii care studiază aceste probleme numesc noua direcție de cercetare „*antropologie a sovieticității*” sau „*etnologie a sovieticității*”.

Etnologia sovieticității, în calitate de obiectiv de cercetare și zonă a obiectelor de cercetare a etnologiei/ antropologiei, a fost abordată pentru prima dată în mod concret de către V. Tișkov la Congresul etnografilor și antropologilor din Rusia, ediția a III-a, în anul 1999 (Tishkov 2000: 3-19). Direcția științifică a *etnologiei sovieticității* este dezvoltată preponderent în cadrul Institutului de Etnologie și Antropologie a Academiei de Științe din Rusia, precum și de unii cercetători ai societății sovietice din alte țări. Unele studii de argumentare teoretică a direcției au fost elaborate de către etnosociologul M. Guboglo (Guboglo 2017: 13). Cercetătoarea E. Zubkova a dedicat investigațiilor asupra societății sovietice o serie de studii.

O lucrare notabilă a E. Zubkova în domeniul temei, la care ne referim, este monografia „Societatea sovietică postbelică” (Zubkova 1999), care conține o radiografie complexă a ceea ce a însemnat viața socială a „omului sovietic”. Articolul „Viața sovietică în calitate de subiect al reconstrucției istorice” reprezintă, de asemenea, o argumentare a „fenomenului sovieticității” ca obiect de cercetare (Zubkova 2019: 3-14).

Viziunile cercetătorilor cu privire la sensul termenului de „sovieticitate” sunt diferite, variind de la înțelegerea caracterului specific al vieții în societatea sovietică până la concepții de complexitate sporită. Cu toate acestea, putem afirma că cercetarea însușirilor *sovieticității* are drept obiectiv reconstrucția teoretică a trăsăturilor specifice omului sovietic, a pretensei identității supranaționale, ce caracterizează conceptul de „popor sovietic ca o nouă comunitate istorică a oamenilor”, ideologie promovată intens în Uniunea Sovietică.

Analiza problemelor, ce relevă tendința de constituire și dezvoltare a identității supranaționale a popoului sovietic – *sovieticitatea* – în contextul constatării unor numeroase reminiscențe identitare, generate de regimul sovietic, a crizei identităților naționale la o parte a populației Republicii Moldova, precum și a nostalgiilor după *sovieticitate* determină actualitatea cercetării acestui subiect.

Conform intenției regimului totalitar, cultura tradițională autentică a popoarelor conlocuitoare urma să fie dezlocuită de noua „cultură tradițională” constituită în toată Uniunea Sovietică de noul mediu social-politic și economic, politicile culturale și identitare, sistemul ideologic comunist. „Omul nou”, care construia o „nouă societate” fără clase, urma să aibă un mod de viață specific, diferit de cel de până la instaurarea puterii sovietice. În acest sens, Statul sovietic a desfășurat o luptă continuă împotriva culturii tradiționale, credințelor religioase, etichetându-le drept reminiscențe burgheze, degradante, înapoiate.

Inventarea unor „noi tradiții” a avut loc prin crearea unui nou univers al valorilor, unui nou sărbătoresc, ceremonial, mod de gândire și stereotipuri, unei noi culturi materiale și spirituale, bazate pe ideologia marxist-leninistă și principiul luptei de clasă. Astfel, viața cotidiană a omului sovietic s-a desfășurat într-un mediu specific, conform unor scenarii ale modului de viață sovietic, indicate de ideologi. Abaterile de la scenariile scrise scoteau individul la periferia societății, în cel mai bun caz, iar în anii terorii staliniste îi asigurau intrarea în rândul disidenților. Cu toate acestea, chiar și în contextul represiunilor din perioada stalinistă, a foametei, a colectivizării, a sovietizării întregii societăți, cultura tradițională autentică a persistat, devenind „*cultură tradițională disidentă*”. La nivel oficial, arhitectii noii culturi sovietice au operat

transformări dirijate, infiltrând treptat în cultura tradițională elemente sovietice, iar în cadrul noii culturi (practici, ritualuri, sărbători, vestimentație, locuință, „folclor sovietic” etc.) elemente tradiționale. Această modificare avea menirea să demonstreze întregii societăți că se naște treptat o nouă societate socialistă și de rând cu ea o nouă cultură și, deci, o nouă identitate – a omului sovietic, iar cultura tradițională, fiind „perimată și degradantă”, conform intenției, urma să dispară treptat.

În acest sens, considerăm că „etnologia sovieticității” are ca obiect de studiu transformarea dirijată a culturii tradiționale (materiale și spirituale) într-o nouă cultură materială și spirituală, constituită în calitate de „nouă tradiție” revoluționară. Transformarea culturii tradiționale prin modernizarea (sovietizarea) ei și prin politica de constituire a unei noi culturi specifice a reprezentat o componentă importantă a politicii de formare a omului sovietic și de construire a comunismului.

V. Tișcov, în comunicarea prezentată la cea de a III-a ediție a Congresului etnografilor și antropologilor din Rusia: „Antropologia transformărilor din Rusia” (Tishkov 2000) nu a negat lipsa drepturilor democratice, existența represiunilor, inechitatea socială și alte aspecte negative ale societății sovietice, dar cu toate acestea afirmă că „În pofida tuturor deformărilor sociale și anomaliilor politice, URSS a fost un stat la fel de legitim ca altele din Asia, Africa, America Latină și chiar Europa. Mai mult decât atât, omul sovietic în manifestările sale de bază, în strategiile private, cât și colective, avea mai multe asemănări, decât deosebiri cu cetățenii din alte state, inclusiv din cele care se consideră „normale”. Aceste asemănări își găseau reflectare în aspirația spre realizări personale, crearea uniunilor de familie și rudenie, coalițiilor etnice și profesionale, în stările psiho-emoționale, chiar în formele comportamentale deviante, inclusiv furtul banal și relațiile extraconjugale” (Tishkov 2018: 32; Tishkov 2000: 4).

Deducem că procesele etnoculturale și etnosociale, care aveau la bază satisfacerea necesităților firești ale omului, au continuat în contextul realităților sovietice, căpătând în acest context aspecte specifice, diferite, formele de manifestare ale acestora, modelând un caracter specific al universului cotidian, al culturii materiale și spirituale. Astfel, prin „sovieticitate” înțelegem anume acest univers cultural specific din societatea sovietică.

Aceste procese au fost asemănătoare în spațiul socialist. În „Introducere: Antropologia socială și socialismul” C. Han afirmă că „Mulți est-europeni ei înșiși și-au respins regimurile ca fiind fără compromisuri, așa cum au îndrăznit înainte de 1989. Au existat, de asemenea, un număr substanțial de oameni care au

acordat sprijin entuziast socialiștilor. Dar în majoritatea țărilor (socialiste – A. D.), de cele mai multe ori, majoritatea „oamenilor simpli” s-au conformat sistemului, considerându-l incontestabil, s-au acomodat și și-au continuat viața fără să se alăture nici Partidului Comunist, nici unui grup disident. Cu alte cuvinte, s-au „descurcat”, la fel cum fac oamenii în alte tipuri de societate” (Hann 2005: 13). Trebuie să menționăm, însă, că în regiunile, unde ingineria socială s-a interesat cu construcția unor identități etnice noi, procesele de adaptare la realitățile construite de sistem, au obținut anumite particularități, generate de negarea tradiției culturale, devenind nu numai fenomene contrare „tradiției revoluționare”, dar și evoluând în substrat cultural ce ar fi determinat mișcări naționale centrifuge în statul sovietic. Acceptarea regimului, conformarea poate fi explicată în situația, când toate procesele sociale, economice, politice, precum și cele culturale, promovate de autorități în URSS, se bazau pe ideologia comunistă, axată pe principiul luptei de clasă care presupunea violență contra tuturor elementelor „ostile” ideologiei oficiale și „clasei muncitoare”. De aceea cultura sovietică avea, de asemenea, un caracter exclusivist, adică excludea elementele neconforme tezelor și șabloanelor comuniste.

Etnologia sovieticității este înțeleasă în mod diferit. Unii cercetători abordează cultura sovietică în calitate de „cultură tradițională specifică” întru susținerea salvagărdării ei, așa cum se procedează față de toate *culturile tradiționale*. Dacă abordăm în acest sens obiectivul direcții de cercetare respective, atunci rămânem fideli „tradiției sovietice”, care afirmă că procesele etnice în Uniunea Sovietică aveau un caracter firesc de dezvoltare spre construirea comunismului, iar lupta de clasă, manifestată prin numeroase represiuni și încălcări ale drepturilor fundamentale ale omului, reprezintă un mijloc de creare a unei noi tradiții și un element fundamental al noii identități.

Pentru tânăra generație din secolul XXI, existența URSS desemnează o perioadă din istoria unor țări, printre care s-a numărat și RSS Moldovenească, care avea anumite caracteristici, însumate în represiuni, încălcări ale drepturilor omului etc. – regim comunist pentru unii, iar pentru alții „epocă de înflorire” multilaterală a societății unde exista egalitate, stat care a învins nazismul în al Doilea Război Mondial. Analiza complexă a societății sovietice dezvăluie aspecte, care pot ajuta societatea contemporană să înțeleagă procesele ce au fost generate de sistemul totalitar comunist și să se dezvolte în mod firesc, luând drept bază valorile culturale autentice.

În Uniunea Sovietică au avut loc numeroase procese etnoculturale complicate, ce determinau o diversitate culturală și un stat unitar în același timp, în pofida federalismului declarat. Cultura tradițională a

fost supusă unor modificări dirijate spre o nouă cultură sovietică, care să determine un nou mod de gândire și de comportament al fiecărui om sovietic. Cu toate acestea, cultura tradițională a continuat să existe, păstrându-se mai cu seamă în localitățile rurale, în rândul populației care nu s-a implicat în viața obștească, în politică, care nu deținuse funcții în rândul organizațiilor politice, economice, în instituții educaționale și de cultură, care și-au păstrat credința. Parțial și pe ascuns, aceleași fenomene s-au păstrat și în rândul celor, care s-au manifestat în calitate de comuniști. Astfel de procese aveau loc în contextul unei politici de „modernizări ultrarapide” a culturilor popoarelor URSS.

Prezența violenței fizice, dar și formele dictaturii multilaterale în societate, în mediul cotidian, a „convins” majoritatea populației să urmeze „benevol” canoanele impuse și să imite modul de viață sovietic, conform scenariilor. Acest lucru nu excludea prezența unor elemente ale culturii tradiționale în viața de zi cu zi.

Deși curentul cercetării *etnografiei sovieticității* este unul relativ nou, subiecte referitoare la „cultura tradițională sovietică” au fost cercetate încă în perioada sovietică. Elementele sovietice, promovate în cultura populară, au fost clasificate drept transformări ale tradiției și apariție a modului de viață sovietic. În acest sens, „cultura tradițională” nou apărută era abordată în calitate de obiect al științei etnografice. Înțelegând prin *sovieticitate* modificările dirijate ale tradiției, precum și cultura sovietică creată de sistemul totalitar comunist în URSS, considerăm cercetările referitoare la aceste subiecte drept o direcție distinctă de cercetare a culturii tradiționale, pretinse a fi autentice – *etnologia sovieticității*. Cercetările în cadrul acestei direcții au două abordări generale. Unii optează pentru o reconstrucție a societății sovietice și a omului sovietic ca pe o cultură tradițională specifică pe cale de dispariție. De exemplu, V. Tișkov menționează necesitatea „etnografiei sovieticității” în calitate de direcție de cercetare a tradiției secolului trecut (care avea drept egal la existență la fel ca alte tradiții ale secolelor trecute) pentru elucidarea culturii sovietice, aflate pe cale de dispariție. Autorul insistă pentru intensificarea cercetărilor, deoarece elementele culturii sovietice dispar treptat (Tișkov 2018: 33).

„Purtătorii culturii sovietice” transmit generațiilor tinere modul lor de a percepe lumea, anumite convingeri și stereotipuri, mituri pe care le-au păstrat. Nostalgia față de trecutul sovietic este perpetuată și de nostalgia oamenilor față de tinerețe, de timpurile, care în virtutea trăirilor și evenimentelor inerente vârstei respective, li s-au părut frumoase, făcând abstracție de alte numeroase aspecte ale vieții, de restricții și limitări. Generației tinere deseori îi este transmisă o imagine eronată a societății sovietice prin interme-

diul miturilor și simbolurilor sovietice, de exemplu, a „Marii Victorie în cel de Al Doilea Război Mondial”, a pionierilor, a sărbătorilor sovietice păstrate, a monumentelor cu încărcătură ideologică, omniprezente în spațiul public.

O altă parte a populației Republicii Moldova, dar și cercetători, concep cultura sovietică drept una represivă și exclusivă, neautentică, creată pe principii ideologice utopice false, menită să construiască o nouă comunitate socială artificială cu o cultură artificială.

Într-o societate democratică, nu mai poate supraviețui o cultură creată într-o societate totalitară, deoarece nu mai este alimentată ideologic și nu mai este impusă prin dictat. Cu toate acestea, generațiile formate în anii sovietici sunt purtătoare ale elementelor culturii sovietice, care este utilizată de anumite curente politice în scopul manipulării populației, sensibile la amintirea trecutului, pe care l-au trăit și care, în mentalitatea acestora, este apreciat ca glorios. Cercetătorul rus Maxim Popov afirmă următoarele: „conștiința etnică a popoarelor fostei Uniuni Sovietice a fost atât de strâns legată de ideea supranațională, încât crahul culturii sovietice a lăsat multe etnii fără un răspuns clar la problema apartenenței socioculturale. Unitatea civică, moștenită din epoca Uniunii Sovietice, rămâne suficient de puternică în situația socioculturală de astăzi, dar este intenționat zdruncinată de formațiunile etnice, etnoreligioase, etnoteritoriale, social-politice contemporane” (Popov 2004: 3). Menținute de structuri obștești, politice, culturale, reminiscentele ideologiei sovietice mai rămân suficient de puternice și în conștiința socială din Republica Moldova. În acest context, considerăm că misiunea „etnologiei sovieticității” nu constă în conservarea unei culturi totalitare, ci în elucidarea modificărilor dirijate (cu ecouri păguboase și actualmente), care au avut loc în perioada sovietică, a mecanismelor de influență asupra identității sociale și etnoculturale, a tradiției sovietice inventate, a caracteristicilor vieții cotidiene etc. pentru a înțelege valorile autentice culturale din prezent, care pot să dezvolte individul și comunitățile, bazându-se pe matricea culturală ancestrală.

Lucrările publicate în Republica Moldova, ce pot fi încadrate în domeniul de cercetare *etnologia sovieticității*, sunt acele studii care abordează paradigma socioculturală a istoriei sovietice: viața cotidiană, vestimentația, alimentația, locuința, universul casnic și al obiectelor de uz cotidian, precum și sărbătorescul etc., adică întreg spectrul tematic al etnologiei, însă raportat la societatea sovietică.

Etnologii din RSS Moldovenească au elucidat diferite aspecte ale culturii materiale și spirituale din perioada sovietică, abordând modificările ca fiind fi-rești în procesul de evoluție a societății spre o nouă

formațiune – societatea comunistă. Spre exemplu, V. Zelenciuc și L. Loskutova în lucrarea „Noile sărbători, datini și ritualuri (recomandări practice)” afirmă că „Noile tradiții revoluționare, militaro-patriotice și de muncă ale poporului sovietic au început să se formeze în primii ani după Marea Revoluție Socialistă din Octombrie. Însă au căpătat o amploare deosebit de mare în anii postbelici. În dezvoltarea și consolidarea noilor ritualuri civice un mare rol l-a jucat activitatea organizatorică desfășurată de Partidul Comunist (al bolșevicilor) din Uniunea Sovietică” (Zelenciuc, Loskutova 1986: 3). Alături de numeroase lucrări științifice de valoare, elaborate de etnografii din RSSM, au rămas în istoriografie și cele încadrate în curentul loial puterii sovietice, unde sunt argumentate științific politicile identitare promovate de sovietici.

Vom aduce un exemplu, când o echipă de cercetători din RSSM, aflată în expediție etnografică în satul Copanca, în anul 1961, pe lângă temele de cercetare, referitoare nemijlocit la tradiții (meșteșugurile, agricultura și creșterea animalelor, vânătoarea și pescuitul etc.), au avut ca temă de investigare și „transformările socialiste ale țărânilor colhoznice”. În Raportul asupra cercetărilor de teren efectuate în cadrul expediției, s-a constatat „caracterul înapoiat și dăunător al tradiției” și s-a menționat că „o daună mare producerii colhoznică o aduc sărbătorile”. În calitate de argument, a fost realizat un calcul, conform căruia din luna martie până în luna iunie, anual, se sărbătoreau 10 sărbători, iar ieșirea la lucru în aceste zile se micșora drastic. Cele mai multe absențe de la serviciu erau în zilele de sărbători mari: Paște, Ispas, Duminica Mare, din brigăzi (colectivele de muncă în colhoz) lipsind câte 80-100 de angajați (AȘ AȘM. F. 24, inv. 2, d. 3, f. 14). Se pare că a trebuit ca etnografii (participanți la acea expediție) să fie de acord cu faptul că „În lupta pentru depășirea sărbătorilor religioase o importanță mare o au noile sărbători sovietice, care în ultimii ani intră din ce în ce mai larg în viața cotidiană a satului. Noile sărbători sunt dedicate muncii, ele poartă un caracter colectiv. Se sărbătorește, vesel și festiv, în sat astfel de sărbători ca „Ziua roadei în brigadă”, „Ziua tânărului specialist”, „Sărbătoarea revoluționară de 1 Mai” și altele” (AȘ AȘM. F. 24, inv. 2, d. 3, f. 14).

Construcția unei noi societăți, comuniste, necesita transformarea modului de viață, a mentalităților tradiționale și implementarea unor noi modele de comportament și gândire, conforme noii ideologii. Astfel, în numeroase studii, dedicate modului de viață comunist, vom remarca afirmația că transformarea calendarului tradițional și implementarea unor noi sărbători și ritualuri sovietice avea drept scop anume educația cetățenilor și constituirea unei noi societăți bazate pe noi valori. Vom observa că același obiective ca în restul Uniunii Sovietice (inclusiv cu referire

la implementarea noilor sărbători) se urmăreau și în RSS Moldovenească: „Realizarea sarcinilor construcției comuniste în țara noastră necesită o îmbunătățire continuă a educării oamenilor muncii în spiritul internaționalismului proletar, prieteniei popoarelor din Uniunea Sovietică și patriotismului. Un rol de samă în această ordine de idei revine noilor sărbători și ritualuri sovietice, care contribuie la eliminarea din traiul zilnic a rutinei, a tot ce e învechit și perimat, a prejudecăților religioase” (Zelenciuc, Loskutova 1986: 3). Deci, cercetătorii legitimează științific eliminarea tradiției și instituirea sărbătorilor și ritualurilor sovietice, considerate progresiste: „Partidul Comunist ducea o luptă intransigentă împotriva tradițiilor, obiceiurilor, deprinderilor dăunătoare ale trecutului și, totodată, manifesta o atitudine grijulie față de toate valorile progresiste, prețioase, create de popor”, afirmă V. Zelenciuc și L. Loskutova. În aceeași lucrare, autorii subliniau „Practica demonstrează că numai simpla negare a datinilor și obiceiurilor perimate pe calea dezvoltării și explicării esențelor arhaice este inefficientă în lupta pentru lichidarea lor. De aceea răspândirea și afirmarea noilor ritualuri constituie o parte componentă a activității de transformare a traiului oamenilor sovietici” (Zelenciuc, Loskutova 1986: 3). Sovietizarea vieții cotidiene însemna și lichidarea tradițiilor, și complementarea unor noi sărbători cu caracter socialist-revoluționar.

Istoriografia sovietică aborda cultura materială și spirituală, precum și procesele etnice din RSS Moldovenească ca procese de transformare firească a tradiției și de formare a culturii sovietice. În punctul de demarare a „noii ere”, când tradiția în calitate de bază a socializării a fost artificial întreruptă, spațiul dintre epoca „veche” și cea „nouă” a fost umplut de mitul totalitar. Pe baza lui urma să fie construită o societate nouă și un om nou. În aceste condiții, îndochinarea reprezenta doar unul dintre promotorii acestui mit în masă (Shcherbinin 1998).

Promovarea mitului totalitar a avut loc prin inventarea unei tradiții noi – revoluționare, idoli noi – liderii politici și eroii pionieri sau eroii muncii comuniste, istorie a comunismului inventată, prin prezentarea luptei de clasă pe parcursul istoriei drept o tradiție de devenire a comunismului etc. Istoriografia etnografică a procesului de „formare a unei noi societăți a trebuit să justifice științific că aceste procese culturale sunt firești în calea de construcție a unei noi societăți, iar știința etnografică sovietică moldovenească a contribuit la instituirea în societate a «noii tradiții» și a mitului totalitar. Etnografii din RSSM înregistrau dispariția treptată a tradițiilor și obiceiurilor vechi, calificate drept arhaice și incompatibile cu noul mod de viață și instituirea în practica reală a sărbătorilor, riturilor, simbolurilor spirituale noi care întruchipau «noua

cultură socialistă»” (Zelenciuk, Loskutova 1986: 4).

Este bine cunoscut faptul că în URSS, inclusiv în RSSM, istoria, ca și celelalte științe socio-umaniste, reprezenta o știință politizată și un instrument politic (Vezi: Dolghi 2016). Conform abordărilor istoriografice în domeniul etnografiei și al istoriei popoarelor din URSS, puteau fi prognozate anumite politici naționale, care erau elaborate de organele de stat și care urmau a fi aplicate (Meurs 2001: 10). La fel se întâmpla și în cazul Moldovei Sovietice, pentru autorități fiind necesară o argumentare a formării „poporului moldovenesc, popor diferit de poporul român” și „a limbii moldovenești”, diferită de limba română (Dolghi, Felea 2018: 93).

Cercetătorul sovietic Iu. Bromlei afirma că „orice transformare a unei sau altei componente a etniei reprezintă un proces, care are loc în interiorul ei și poate să fie calificat ca proces etnic” (Bromlej 1983: 233). Fenomenele ce reflectă transformări în conștiința etnică sunt, de asemenea, procese etnice. Prin urmare, politicile de transformare a tradiției erau, de fapt, politici care aveau drept scop dirijarea proceselor etnice și transformarea conștiinței naționale în albia necesară puterii sovietice.

Am putea considera că în Republica Moldova *etnologia sovieticității* era prezentă, în sens larg, încă în perioada sovietică. Unele cercetări, referitoare la istoria spațiului Pruto-Nistean, efectuate în perioada respectivă, abordează tangențial aspecte, ce țin de *etnologia sovieticității*. Aceste subiecte reflectă condițiile și modul de viață a populației, rutina cotidiană, sărbătorescul, miturile ideologice etc.

În rândul studiilor istorice, elaborate după anul 1989, care iau în dezbatere politica națională și identitară în RSS Moldovenească, ținem să menționăm lucrarea cercetătorului I. Cașu „Politica națională în Moldova Sovietică, 1944–1989”. Autorul elucidează subiecte importante, referitoare la politicile etnoculturale de transformare identitară a majorității populației din Basarabia, pentru a o integra în rândul popoarelor URSS și pentru a argumenta anexarea Basarabiei, inclusiv prin motivul că moldovenii ar fi o națiune distinctă de români. Lucrarea ilustrează procesele etnice generate de politica națională a statului sovietic în RSS Moldovenească (Cașu 2000).

Lucrarea „O istorie etnopolitică a Basarabiei”, elaborată de Iu. Frunțașu, reprezintă o imagine de sinteză asupra proceselor etnice, precum și asupra politicilor naționale din Basarabia, de la 1812 până la începutul secolului XXI (Frunțașu 2002). Autorul menționează că eforturile rușilor de modernizare a URSS, inclusiv a teritoriilor ocupate, se datorau nu unor gesturi altruiste, ci contextului ideologic ce dicta necesitatea „educării omului nou sovietic” (Frunțașu 2002: 188). Este interesant de remarcat opinia, conform căreia nu

atât naționalitatea, cât circumstanțele concrete și, în primul rând, caracterul muncii au determinat modul de viață al diferitor familii, în particular, componența și reproductivitatea. În linii generale, lucrarea cuprinde o sinteză asupra istoriei Basarabiei din anii 1812–2002, cu pronunțate accente etnopolitice.

Cercetătorul O. Țăcu în monografia „Homo Moldovanus Sovietic. Teorii și practici de construcție identitară în R(A)SSM (1924–1989)” elucidează modelarea identității sovietice moldovenești, numind această identitate „Homo moldovanus sovieticus”. Autorul are în vedere o identitate sovietică, adaptată la specificul regional, din perspectiva că statul sovietic a argumentat existența unui popor moldovenesc diferit de cel roman (Țăcu 2019). Lucrarea reflectă dimensiunea istorică a proceselor etnice, care au avut loc în Moldova sovietică.

Ținem să remarcăm și lucrarea „RSS Moldovenească în epoca stalinistă”, autor V. Pasat. În lucrarea menționată, alături de alte numeroase probleme ale societății sovietice sunt analizate, în context social-politic, aspecte ale vieții cotidiene, relațiile cu biserică, practicarea ritualurilor religioase. Sunt relevate, de asemenea, și subiecte ale vieții culturale, ale construcției identitare sociale și naționale.

Studiile dedicate foamei în RSS Moldovenească elucidează ipostaze ale cotidianului postbelic, condițiile de trai, unele aspecte ale alimentației în condiții extreme de criză. Printr-o documentare deosebit de substanțială se remarcă studiile cercetătoarei M. Țăranu, care aplică în cadrul investigațiilor metoda istorică de cercetare științifică, precum și metode etnologice, cum ar fi interviul, chestionarul, materiale etnografice colectate de la populație (Țăranu 2021).

Dacă ne referim în sens îngust la etnologia sovieticității, constatăm că cercetările ce reflectă nemijlocit „cultura tradițională sovietică” – *sovieticitatea* – sunt la o etapă incipientă. Vom menționa, totuși, o serie de cercetări care iau în discuție aspecte ale vieții cotidiene, ale ocupațiilor, ale vieții sociale din RSS Moldovenească: ținând cont de subiectele abordate, acestea pot fi încadrate în spectrul „etnologiei sovieticității”. O privire generală asupra vieții cotidiene în RSSM, în ultimele două decenii de existență, este realizată de către cercetătoarele L. Prisac și N. Grădinaru în articolul „Dimensiuni ale cotidianului sovietic în RSSM”. Autoarele pun accent pe descrierea și analiza manifestărilor ceremoniale în cadrul obiceiurilor de familie (naștere, căsătorie, înmormântare), pe ilustrarea vieții cotidiene, axată pe unele etape de vârstă (copilărie, adolescență, tinerețe) în perioada sovietică (Prisac, Grădinaru 2019: 703-723). În studiul „Imixtiunea statului totalitar de tip sovietic în viața privată” (Șișcanu 2009: 409-421), elaborat de E. Șișcanu, sunt investigate alte aspecte ale vieții cotidiene în RSSM.

E. Reșetnic prezintă *formele de loisir în RSSM* (Reșetnic 2020: 177-184); L. Prisac elucidează aspecte ale căsătoriei în mediul rural sovietic (Prisac 2017). Trebuie să relatăm că și alți cercetători, inclusiv subsemnatul, au investigat diverse teme ce vizează impactul politicilor, promovate în Moldova Sovietică, asupra tradițiilor, a festivităților, a vieții cotidiene, publicând lucrări cu referire la astfel de subiecte ca: *sovietizarea vieții cotidiene în RSSM* (Dolghi 2016), *activitatea organizațiilor de copii* (Dolghi 2020: 4-11), *valorile copilăriei sovietice* (Dolghi 2020: 12-20), *înregistrarea căsătoriilor și nașterilor copiilor în RSSM* (Dolghi 2019: 5-15), *rolul materialelor didactice în formarea identității sovietice* (Dolghi 2020: 240-251).

Studiile menționate reflectă subiecte distincte sau prezentări generale. Remarcăm, totuși, că în fiecare an ies de sub tipar noi publicații, ce extind subiectele cercetate, iar „*etnologia sovieticității*” capătă o amploare tot mai mare și în Republica Moldova.

Suntem de părere că dezvoltarea unei direcții de cercetare din perspectiva etnologică a culturii sovietice, implementate în RSS Moldovenească, va permite extinderea subiectelor de cercetare și elucidarea complexă, sub diverse aspecte, a societății din perioada respectivă. Studiile în domeniul etnologiei sovieticității vor ajuta societatea să recunoască elementele culturale și identitare de sorginte sovietică, prezente în mediul social și cultural actual, astfel reușind să facă mai ușor diferența între acestea și valorile culturale tradiționale autentice.

Constatăm că din mai multe privințe, crizele sociale, economice, politice, atestate în societatea post-sovietică, își au rădăcinile în faptul că o parte considerabilă a societății încă n-a conștientizat procesele prin care a trecut și, deocamdată, rămâne dezorientată în determinarea propriilor valori, pe care să le împărtășească. Astfel, apar conflicte de valori, deseori accentuate de diferența dintre generații cu viziuni sociale și politice diferite, precum și de diferențe culturale dintre etnii, fenomene speculate și utilizate până astăzi de unele entități politice.

Prin prezentul articolul nu ne-am propus să analizăm istoriografia „sovieticității”, ci am intenționat să argumentăm temeinicia dezvoltării „etnologiei sovieticității” și în Republica Moldova, fapt ce poate aduce rezultate importante în cunoașterea societății trecute și în înțelegerea celei actuale. Așadar, o *etnologie a sovieticității* este necesară pentru a înțelege impactul sistemului sovietic asupra personalității și asupra identității populației, pentru a înțelege comportamentele și sistemele de gândire create, fenomene care, parțial, continuă să se manifeste în societatea postsovietică din Republica Moldova.

Notă:

*Articol elaborat în cadrul proiectului 20.80009.1606.02: *Evoluția tradițiilor și procesele etnice în Republica Moldova: suport teoretic și aplicativ în promovarea valorilor etnoculturale și coeziunii sociale*.

Referințe bibliografice / References

Arhiva Științifică a Academiei de Științe a Moldovei (AȘ AȘM). F. 24, inv. 2, d. 3.

Cașu I. *Politica națională în Moldova Sovietică, 1944–1989*. Chisinau: Cartdidact, 2000. 213 p.

Dolghi A. Abecedarul ca instrument de îndoctinarea a copilăriei și formare a unor noi identități în R(A)SS Moldovenească (1924–1961). În: *Materialele simpozionului național de etnologie „Tradiții și procese etnice”*. Ediția I, 6 octombrie 2020. Coordonator: N. Grădinaru. Chișinău: Institutul Patrimoniului Cultural, 2020, p. 240-251.

Dolghi A. *Istorie și politică în comunism (1917–1965)*. Cazul R(A)SS Moldovenești. Chișinău: Pontos, 2016. 296 p.

Dolghi A. Organizația de pionieri ca factor al transformărilor identitare din RSS Moldovenească (1944–1953). În: *Revista de Etnologie și Culturologie*. Vol. XXVIII. Chișinău, 2020, p. 4-11.

Dolghi A. *Politica statului sovietic cu privire la procedurile de înregistrare a căsătoriei și a nașterii copilului. Cazul RSS Moldovenești (1944–1961)*. În: *Revista de Etnologie și Culturologie* Vol. XXVI. Chișinău, 2019, p. 5-15.

Dolghi A. Propagarea valorilor copilăriei sovietice și formarea unei noi identități în RSS Moldovenească (1944–1961). În: *Revista de Etnologie și Culturologie*. Vol. XXVII. Chișinău, 2020, p. 12-20.

Dolghi A. *Sovietizarea vieții cotidiene din RSS Moldovenească (1944–1953)*. În: *Istorie, Cultură și Cercetare*. Vol. III. Târgoviște: Cetatea de Scaun, 2016, p. 243-263.

Dolghi A., Felea A. *Reflectarea originii și apartenenței etnice a populației majoritare din Basarabia în sursele Imperiului Rus (sec. XIX – înc. sec. XX)*. În: *Revista de Etnologie și Culturologie*. Vol. XXIII. 2018, p. 92-105.

Fruntașu I. *O istorie etnopolitică a Basarabiei (1812–2002)*. Ed. I. Chișinău: Cartier, 2002. 624 p.

Hann C. M. *Introduction: social anthropology and socialism*. În: *Socialism, Ideals, ideologies, and local practice*. Edited by C. M. Hann. London and New York: Routledge, 2005, p. 1-30.

Prisac L., Grădinaru N. *Dimensiuni ale cotidianului sovietic în RSSM*. În: *Panorama comunismului în Moldova Sovietică*. E. Liliana Corobca. Iași: Polirom, 2019, p. 703-723.

Prisac L. «Frumoase-s nunțile-n colhoz...» sau

despre mariaj în mediul rural sovietic (1960–1980). În: C. Budeancă, F. Olteanu (coord.). După 25 de ani. Evaluări și reevaluări istoriografice privind comunismul. Iași: Polirom, 2017, p. 181-200.

Reșetnic E. Noi forme de loisir în societatea rurală postbelică din RSSM (1945–1985): Aspecte generale. În: Materialele Simpozionului național de etnologie „Tradiții și procese etnice”. Ediția I, 6 octombrie 2020. Coordonator: N. Grădinaru. Chișinău: Institutul Patrimoniului Cultural, 2020, p. 177-184.

Șișcanu E. Imixtiunea statului totalitar de tip sovietic în viața privată. În: Stat și viață privată în regimurile comuniste. Iași: Editura Polirom, 2009, p. 409-421.

Tăranu M. Un genocid nerecunoscut. Foametea organizată de URSS în Basarabia (1946–1947). București: Vreimea, 2021. 250 p.

Țicu O. Homo Moldovanus Sovietic. Teorii și practici de construcție identitară în R(A)SSM (1924–1989). Chișinău: ARC, 2019. 418 p.

Zelenciuk V., Loskutova L. Noile sărbători, datini și ritualuri. Chișinău: Cartea Moldovenească, 1986. 110 p.

Бромлей Ю. В. Очерки теории этноса. Москва: Наука, 1983. 412 с. / Bromlej Iu. V. Oчерki teorii etnosa. Moskva: Nauka, 1983. 412 s.

Губогло М. Н. Концепт «советскости» в этнолого-антропологическом контексте. În: Вестник антропологии, 2017, № 3 (39), с. 4-26. / Guboglo M. N. Koncept «sovetskosti» v etnologo-antropologicheskom kontekste. In: Vestnik antropologii, 2017, nr. 3 (39), s. 4-26.

Зубкова Е. Послевоенное советское общество: политика и повседневность. 1945–1953. М.: РОССПЭН, 1999. 229 с. / Zubkova E. Poslevoennoe sovetskoe obshchestvo: politika i povsednevnost'. 1945–1953. M.: ROSSPEN, 1999. 229 s.

Зубкова Е. Советская жизнь как предмет исторической реконструкции. În: Российская история. № 5, 2019, с. 3-14. / Zubkova E. Sovetskaiia zhizn' kak predmet istoricheskoi rekonstrukcii. In: Rossijskaia istoriia. Vol. 5, 2019, s. 3-14.

Мейерс Вим ван. Советская этнография: охотники или собиратели. În: Ab Imperio, 2001, № 3, 2001, с. 10. / Meurs Wim van. Sovetskaiia etnografiia: okhotniki ili sobirатели. In: Ab Imperio, 2001, nr. 3, s. 10.

Попов М. Антропология советскости: Философский анализ. Автореф. дисс. ... канд. филос. наук. Ставрополь, 2004. 28 с. / Popov M. Antropologiia sovetskosti: Filosofskij analiz. Avtoref. diss. kand. filoz. nauk. Stavropol', 2004. 28 s.

Тишков В. Антропология российских трансформаций. În: Этнографическое обозрение, 2000, № 1, с. 3-19. / Tishkov V. Antropologiia rossijskikh

transformacij. In: Etnograficheskoe obozrenie, 2000, nr. 1, s. 3-19.

Тишков В. Этнография советскости. În: Алгоритмы человечности. Опыт антропологического исследования / Сост. и отв. ред. М. Н. Губогло. М.: Институт этнологии и антропологии РАН, 2018. 452 с. / Tishkov V. Etnografiia sovetskosti. In: Algoritmy chelovechnosti. Opyt antropologicheskogo issledovaniia / Sost. i отв. red. M. N. Guboglo. M.: Institut etnologii i antropologii RAN, 2018. 452 s.

Щербинин А. Тоталитарная индоктринация: у истоков системы. Политические праздники и игры. În: Полис. Политические исследования, 1998, № 5, с. 70-96. / Shcherbinin A. Totalitarnaia indoktrinaciia: u istokov sistemy. Politicheskie prazdniki i igry. In: Polis. Politicheskie issledovaniia, 1998, nr. 5, s. 70-96.

Adrian Dolghi (Chișinău, Republica Moldova). Doctor în istorie, Centrul de Etnologie, Institutul Patrimoniului Cultural.

Адриан Долгий (Кишинев, Республика Молдова). Доктор истории, Центр этнологии, Институт культурного наследия.

Adrian Dolghi (Chisinau, Republic of Moldova). PhD in History, Center of Ethnology, Institute of Cultural Heritage.

E-mail: addolghi@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6770-6890>